

Adib Dozić

IZVANBOSANSKI PROGRAMI ZLA U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU

Rezime

Programi zla u bosanskohercegovačkom društvu, djelo su izvanbosanskih ideološko – političkih identiteta, koji su za cilj imali razaranje autohtone i autonomne multilaterarne sadržajnosti bosanskohercegovačkog društva i države. Kako Bošnjaci uistinu jesu historijsko – društveni rezultat milenijske egzistencije bosanskohercegovačkog društva i njegova kvintensencija, to su oni razumljivo, bili glavna žrtva izvanbosanskih programa zla. Nositelji destrukcije bosanskohercegovačkog društva, istovremeno su, Bosnu i Bošnjake negativno i stereotipno interpretirali, kako bi, na taj način opravdali projektovano činjenje zla.

Kritička demistifikacija uzroka zla u bosanskohercegovačkom društvu, sa stanovišta iskustva Bosne, treba poslužiti kao prevencija mogućim novim programima zla u Bosni i Hercegovini, koji neizostavno unutar sebe sadrže zločin genocida nad Bošnjacima.

KLJUČNI POJMOVI: izvanbosanski programi zla, bosanskohercegovačko društvo, stereotipi o prosuđivanju Bosne, ideološko – politički identiteti, nacionalni mesijanizam.

Uvod

Neosporna je historijska činjenica da se Bosna i kako društvo i kao država, kao zasebna milenijska egzistencija, s vremena na vrijeme, kao po nekom nepisanom pravilu suočava, doživljava i preživljava brutalne nasrtaje raznovrsnih programa zla.

Opravdano se nameće pitanje gdje se nalaze uzroci programa zla u Bosni i Hercegovini. Da li su oni izraz unutarbosanskih nesklada i suprotstavljenosti ili su rezlutat nasrtaja izvanbosanskih ideološko-političkih identiteta na bosnakohercegovačko društvo i državu? Bosnakohercegovačko društvo, kao društveno-historijska sadržajnost i konstituens bosnakohercegovačke države, predmetom je raznovrsnih; ideoloških, političkih, historiografskih, filozofskih, znanstvenih i drugih prosuđivanja. Najnovije iskustvo kroz koje je prošlo bosnakohercegovačko društvo i njegova država 1992-1995. neizostavno nameće potrebu da se znanstveno odgovori na pitanje šta i ko uzrokuje programe zla u bosnakohercegovačkom društvu i državi?

Pogrešno prepoznavanje i interpretiranje programa zla koji su se dešavali u Bosni i Hercegovini, i koji još, za sada pritajeno, prijete bosanskom društvu i državi, moglo bi imati izuzetno štetne posljedice, po dalji afirmativni razvoj bosanskog identiteta, koji unutar sebe sadrži povijesnu ideju dobra toliko neophodnu sadašnjosti i budućnosti čovječanstva.

I Stereotipi o prosuđivanju Bosne

Kada se govori o historijskoj utemeljenosti Bosne, obično se polazi od srednjovjekovlja, odnosno od poimanja smisla egzistencije srednjovjekovne bosanske države. Iako postoje mnogobrojni neupitni historijski primjeri o postojanju bosanske srednjovjekovne države i bosanskog društva, Bosni susjedne ideologije i politike agresivnog velikodržavlja pokušavaju osporiti postojanje. U tim nakanama ideološku osnovu im čine, pored ostalih, i historiografski stereotipi o prosuđivanju Bosne. U tome posebno prednjači srpska historiografija, koju ne zanima pokazivanje historijske istine već iznalazjenje mogućnosti legitimiranja srpskog velikodržavlja, preko osporavanja političkog karaktera srednjovjekovnog bosanskog društva.

Poznavaoici srednjovjekovne balkanske historije znaju da je Bosna među svojim susjedima najstarija država. Današnja srpska država u ranom feudalizmu nosi naziv Raška, a Crna Gora Duklja, dok se Bosna pod istim imenom javlja i kao ranofeudalna država. Istina je upravo to da Bosna jedina među svojim susjedima od ranog feudalnog doba do danas nosi vlastito ime i unutar tog imena svoje vlastite sadržaje; religijske, etničke, kulturne, tradicijske i političke, koji to ime čine zasebnim i autohtonim identitetom. Proizvođači historiografskih stereotipa, zanemarujući činjenicu da se Bosna ranije spominje od Srbije i da kasnije od nje dolazi pod vlast Osmanske carevine¹ žele objektivizirati ideologiju nacija-države u koju ne može da se uklopi historijska i društvena struktura Bosne. Uprkos svim tim činjenicama srpski historiofraf Vladimir Ćorović, neopravdano, oduzimajući Bosni svjesnost historijske misije, imenujući je geografskom jedinicom piše: "Bosna je pala skoro kao primjer države koja nije imala neke svjesne historijske misije ni neke jake ideje vodilje...S Bosnom je 1463. nestalo jedne države koja je nastala i živjela pretežno samo kao geografska jedinica koja je samo u jednom izuzetnom periodu pokušavala iz svog geografskog položaja stvoriti jednu historijsku misiju".²

Ako Bosna "nestaje" 1463., onda Srbija nestaje 1397., nakon njezinog velikog poraza od osmanske vojske na Kosovu polju. Nasuprot drugim balkanskim državama Bosna i u okviru Osmanskog carstva nastavlja da egzistira kao zaseban historijski, kulturni i administrativno-upravni prostor uvijek imenovan atributom bosanski: Bosanski sandžak, Bosanski pašaluk, Bosanski vilajet, Bosanski elajet, Bosanski beglerbegluk.

Tokom cijelog postojanja Bosne u okviru Osmanskog carstva, zanemarujući sve historijske činjenice, proizvođači destruktivne ideo-

---

¹ "Način života i uređenja Bosne razlikuje se od života i uređenja Hrvatske i Raške po tome što je država Kulina Bana jača i razvijenija od Nemanjine Raške i što je čitavo stoljeće nadživjela Rašku u očuvanju svoje samostalnosti a Hrvatsku samostalnost – skoro tri stoljeća." (R. Muminović: Filozofija ideologije, ideološko otrežnjavanje II destruktivne ideologije 20 stoljeća, El – Kalem Sarajevo 2000. str 421.)

² V. Ćorović, Historija Bosne (Reprint izdanje), Glas srpski, Banja Luka, Ars libri, Beograd 1999. str. 559 i 560.

logije “nacionalnog mesijanstva”³ sa ciljem potpune kryptoizacije Bosne proglašavaju je “tamnim vilajetom”. Za njih ništa ne znače svjetski vrijedna arhitektonsko-graditeljska djela sakralne i sekularne prirode, kao što su medrese (škole), džamije, tekije, turbeta, hamami, bezistani, vodovodi, šadrvani i mostovi, te ljepota cjeline urbanog prostora bosanskih gradova toga doba. I u oblasti duhovno–kulturnog stvaralaštva Bosna u Osmanskom periodu, u odnosu na svoje susjede predstavlja superiorniju sadržajnost u svakom pogledu⁴. Ta superiornost se ogleda u skoro svim oblastima duhovnog stvaralaštva. U cjelini bosanskog kulturnog stvaralaštva svakako najznačajnije mjesto pripada Bošnjacima, koji potvrđuju bosansku superiornost u skoro svim oblastima stvaralaštva: filozofiji, pravu, teologiji, lingvistici, misticizmu, retorici, stilistici, etici, historiografiji, putopisu, leksikografiji, vojnoj znanosti i dr.

Proizvođači stereotipa o Bosni i njezinom društvu nisu prestali producirati “izgon Bosne iz Bosne i Hercegovine”⁵, oduzimajući bosanskim povijesno–kulturnim sadržajima kao što su gradovi i mostovi njihova legitimna historijska imena. Danas se pokušava znamenitoj ćupriji na Drini u Višegradu oduzeti ime njezinog graditelja Mehmed-paše Sokolović a dati ime Ive Andrića koji pseudologikom srpskog mesijanizma degradira kvintensenciju bosanskog društva i države Bošnjake i cjelokupnu njihovu duhovnost i kulturu. Istu sudbinu doživljava Arslaganića most u Trebinju

---

³ Opširnije o Bosni u mesijanskoj politici u: Esad Zgodić, *Ideologija nacionalnog mesijanstva*, VKBI, Sarajevo 1999.”

⁴ “Bosna je u ono vrijeme spram Hrvatske prenapučena. Ona je organizacija koja stoljećima prije toga traje. Postoje crkve, mostovi, džamije, postoje pismeni ljudi, postoji alhamijado literatura, pišu se neke knjige. Postoje visoke teološke škole, a ovdje su šume, ponegdje naselja, ostalo je prazno. Ovo naše ovdje spram Bosne u to vrijeme mizerija je nevjerovatna, jer sve što je nastalo uglavnom je u novije vrijeme nastalo, mi to posve zaboravljamo. Dakle, *u Bosni živi ono što je u to vrijeme sasvim drugi tip čovjeka* (istakao A. Đ.). Ima ljudi koji putuju, dolaze iz Kaira i odlaze u Kairo, dolaze i odlaze iz Carigrada s univerziteta. I tamo su, kako rekoh, visoke škole u Bosni, a mi ne znamo jer nemamo historije. Nemamo kulturne historije, nemamo političke historije uopće – potpuno smo na krivim izvorima.” (navedeno prema: J. Žiga, *Uvod u sociologiju kulture*, VKBI, Sarajevo, 1995. 45-46.)

⁵ J. Žiga: *Tradicija Bosne koju su izdali*, VKBI, Sarajevo, 2001. str. 16.

koga pokušavaju imenovati Petrovića mostom. Bosanskim gradovima: Bosanskoj Dubici, Bosanskoj Kostajnici, Bosanskom Novom, Bosanskom Brodu, Bosanskom Šamcu, Bosanskom Petrovu Selu, pokušavaju se oduzeti odrednice bosanski. Foči, Novoj kasabi, Skender-Vakufu, Diviču, dijelovima Sarajeva, daju se nova (srpska) imena koja potiru njihovu bosansku izvornu sadržajnost, a ističu pojedinačnu nacionalnu, koja drugim bosanskim nacionalnim identitetima oduzima pravo na bosansko ime grada.

Proizvođenje stereotipa u Bosni ima svoju tradiciju a ta tradicija upravo je sadržana u tradiciji ideologije⁶ nacija-države, koja je, opet, proizvod “instrumentalizirane racionalnosti” zapadnoevropske kulture perioda prosvjetiteljstva. Po Bosnu posebno destruktivno su djelovali oni stereotipi koji su bili skriveni unutar navodnih bosanskih standarda, a uistinu su bili rezultat djelovanja izvanbosanskih jednonacionalnih formula, koje se ne daju razumjeti niti primijeniti na autentičnu sadržajnost Bosne, koja se izražava u “jedinstvu različa”, kao zaseban bitak po sebi, ne zatvoren u sebe, već, naprotiv, otvoren za susretišta etnija, religija, kultura i civilizacija, koje u tom susretištu, kao ušću rijeka, paradigmatično kazano, tvore bosanski identitet, ne gubeći u njemu pojedinačni smisao postojanja.

ZAVNOBIH-ovska definicija Bosne, do sada često hvaljena, prije svega, u komunističko - socijalističkoj ideologiji, u suštini je značila negaciju izvornosti Bosne i Hercegovine. U toj formuli Bosna se ne prepoznanje po sebi, kao zaseban povijesno-kulturni sadržaj sa milenijskom tradicijom, već kao prostor i srpskog i hrvatskog i bošnjačkog nacionalnog partikulariteta, koji pojedinačno a ne zajedno, imaju prava na Bosnu. U ovoj formuli perfidno je kriptozirana bosanska kvintensencija - Bošnjaci. Oni se imenuju religijskom oznakom Muslimani, a tim imenom im se odriče izraslost iz Bosne, i priraslost za Bosnu, odnosno negira

---

⁶ “Ideologija ponajprije asocira na neobjektivno predstavljanje datosti i nezasnovano anticipiranje budućnosti.”(R. Muminović, navedeno djelo, str. 9.) “Ideologija označava izopačenu društvenu svijest o svijetu, netačnu, iskrivljenu sliku svijeta i pojedinih pojava u njemu.”(Sociološko leksikon, Savremena administracija, Beograd 1982. str. 221.)

se bošnjačka identifikacija sa Bosnom, a bez te identifikacije nema ni bosanskog identiteta. Drugi dio ZAVNOBIH-ske formule “i”, “i”, “i”, ustvari je stereotipno iskazivanje Bosne gdje se ona ne prepoznaje iz sebe same kao zasebni društveno-historijski identitet. Naprotiv, prema ovoj formuli, Bosni se odriče subjektivnost identiteta, jer se ona prepoznaje kao zbir nacionalnih partikulariteta, koji nisu stariji od Bosne, niti su ikada egzistirali potpuno odvojeni jedan od drugog, isključivo i samo kao nacionaliteti. Bosanski nacionaliteti, kao parcijaliteti bosanske ukupnosti, uvijek egzistiraju i iskazuju se kao konkretni socijalni, kulturni, ekonomski, politički, običajni-tradicijski i duhovno-idejni bosanski sadržaji.

Dodamo li ovim činjenicama i činjenicu da bosanski nacionaliteti nikad nisu živjeli izolovano jedan od drugog, već naprotiv, uvijek zajedno, izgrađujući bosansku sadržajnost kao “jedinstvo različja” čiju bit čini multilateralizam i sinkretizam. Ova društveno-historijska stvarnost bosanskohercegovačkog društva najbolje ukazuje koliko drugi dio ZAVNOBIH-ovske formule jeste rezultat djelatnosti srpskih komunista koji u toku II svjetskog rata nisu bili “lišeni recepcije tradicije srpskog nacionalnog mesijanstva.”⁷

Isticanje stereotipnog karaktera drugog dijela ZAVNOBIH-ovske formule Bosne ni u kom slučaju ne znači umanjivanje historijskog značaja i političke vrijednosti ZAVNOBIH-a, koji se sastoji, prije svega, u potvrđivanju, a ne utemeljenju, državnosti Bosne i Hercegovine. Prvi dio ZAVNOBIH-ovske formule “ni”, “ni”, “ni” uistinu jeste bosanski, ali drugi dio “i”, “i”, “i” jeste stereotipna negacija Bosne. “Čak se u ustavnopravnom i državnom definiranju Bosne i Hercegovine u federalnoj Jugoslaviji mogu prepoznati znakovi komunističke identifikacije posebne povijesne misije Bosne i Hercegovine. To poslanje je pojmjeno kao povijesna zadaća izvršavanja uloge tampon zone između hrvatskog i srpskog nacionalizma. Povijesni smisao BiH nije, dakle, prepoznat u njoj samoj, nego u izvanjskoj instrumentalnoj stvarnosti, dakle, stvarnosti

---

⁷ E. Zgodić: Ideologija nacionalnog mesijanstva VKBI Sarajevo 1999. str. 12.

obavljanja funkcije amortizera između teritorijalnih nacionalizama Srbije i Hrvatske”⁸

Bosna prosuđivana kao povijesni, društveni, kulturni, politički i civilizacijski bitak po sebi, čiju srčiku čini multilateralizam i sinkretizam istovremeno, iznad je svojih pojedinačnih nacionalnih partikulariteta. Bosna ne pripada parcijalno svojim pojedinačnim partikularitetima, podjednako ne pripada svakom svom dijelu, ni nacionalnom, ni tradicijskom, ni kulturnom, ni običajnom, ni sekularnom, ni sakralnom, već pripada sebi samoj, kao povijesni bitak. Bosna uistinu jeste simbioza složenog susreta svih bosanskih pojedinačnosti, koje pripadaju Bosni, i jesu bosanske. Bosna parcijalno ne pripada ni jednom od njih jer im pripada samo kao cjelina. Paradigmatično kazano, Bosna je mati svim svojim pojedinačnim individualitetima, pripada svima podjednako, cjelinom svoga bića. Ni jedan od njezinih individualiteta (ni jedno njezino dijete) ne može ni jedan njezin dio uzeti samo za sebe, uskraćujući pravo drugom identitetu na isti taj dio. U ovoj paradigmi nalazi se formula razumijevanja sadržajne, historijske i civilizacijske biti Bosne, koja se ne da razumjeti iz jednostranih formula i definicija ranovrsnih nacionalnih ideologija. Bosna, samom svojom egzistencijom, samim načinom života, omogućava nesmetan razvoj svakom svom pojedinačnom identitetu. I pored toga, razvoj bosanskog društva kontinuirano su pratili razarajući nemiri, koji su imali sve karakteristike programa zla.

I Ideološko-politički identiteti i programi zla u Bosni i Hercegovini

Razvoj bosanskog društva oduvijek je pratio nemir. Zahvaljujući svojoj otvorenosti prema drugom i drugačijem ne smatrajući ga tuđim, već jednostavno drugačijim, često dobrodošlim, bosansko društvo, po pravilu, od toga drugog bilo je uznemiravano, pokatkad nemilosrdno napadno. Napadi na bosanskohercegovačko društvo pretvarali su se u

---

⁸ E. Zgodić, navedeno djelo str. 12.

organizirane programe zla, koji su često imali višestruko štetne posljedice po bosanskohercegovačko društvo i državu i njihovu kulturno–civilizacijsku misiju.

Akteri zla u bosanskohercegovačkom društvu nisu samo producirali zlo, već uporedo, na nivou društvene svijesti, pokušali su producirati mišljenje kako ti programi zla u bosanskohercegovačkom društvu jesu izraz nepomirljivih antagonizama samog bosanskohercegovačkog društva. Takvim mišljenjem pokušalo se opravdati vlastito činjenje zla kao navodnog sredstva rješavanja sukoba u Bosni i Hercegovini.

Pogledamo li samo najkarakterističnije upade izvanbosanskih identiteta u bosanskohercegovačko društvo, primijetićemo da su oni uvijek dolazili sa pripremljenim ideološko-političkim programima, koji su suprotni kulturno-civilizacijskom i povijesnom biću Bosne. Nepomirljive suprotstavljenosti multilateralnog karaktera bosanskohercegovačkog društva i izvanbosanskih jednodimenzionalnih nacionalnih programa, koji su se pokušali realizirati u bosanskohercegovačkom društvu, narušavajući njegovu izvornost, rezultirali su, po pravilu, fizionomijskim diskontinuitetom bosanskohercegovačke države. Pojednostavljeno gledano, iz pozicije evropocentrističkog, ideološkog motrišta, fizionomijski diskontinuitet bosanskohercegovačkog društva interpretirao se kao stvarni diskontinuitet koji implicira nestanak i bosanskohercegovačkog društva i bosanskohercegovačke države. Naprotiv, milenijski tok bosanske povijesti svojom ukupnom sadržajnošću potvrđuje vitalitet izvornosti Bosne i Hercegovine, kroz uspješne odgovore svakom izvanbosanskom programu zla.

Prelistajmo ukratko samo najznačajnije nasrtaje izvanbosanskih ideološko-političkih identiteta na autohtonost bosanskog društva i države.

Historija bosanskog društva i bosanske države ispunjena je permanentnim nastojanjem izvanbosanskih identiteta da utječu na duše dobrih Bošnjana. “Nije se bez razloga Kallay branio da ‘nije izmislio ime Bosna i Bosanci’ niti ‘bosanski jezik’ i da Bosnu spominje Konstantin Porfirogenet, čemu treba danas dodati da je ta zemlja uvijek bila nešto posebno, zemlja koju su ugrožavali svaki na svoj način: bizantijski car, ugarski kralj, rimski papa, osmanski sultan, austrougarski car i kralj, te srpski kralj kada je provodio diktaturu u jugoslavenskim prostorima,

hrvatski poglavnik, ali je nije nikada niko toliko unakazio koliko današnji srpsko–crnogorski agresor.”⁹ Da bi realizirali svoju (katoličku) interpretaciju kršćanstva, rimske pape¹⁰ redovno koriste usluge ugarske države. Još davne 1203. “bosansko svećenstvo nije htjelo da odstupi od starog načina biranja bosanskog biskupa te se usprotivilo da mu papa ili kralj nametne biskupa tuđina. Ovdje, valjda, leži uzrok i početak svih kasnijih vjerskih borbi u Bosni.”¹¹ Ugarski krstaški pohodi u srednjovjekovnoj Bosni, sa ciljem nasilnog iskorjenjivanja “bosanskih heretika” i misionarenja u korist katoličke crkve, uistinu su bili programi zla. To potvrđuju mnogi historijski izvori. Od 1291. pa sve do pred sam kraj srednjovjekovne bosanske države rimske pape “šalju u Bosnu i dalje redovnike sv. Franje u svojstvu inkvizitora”¹² Elena Gihka, koja je u prvoj polovini 19. stoljeća posjetila Bosnu, o karakteru i načinu djelovanja franjevacu u Bosni piše da su “došli u Bosnu sa izgledom skromnosti i evanđeoskog žara. Zatim, kad su mislili da mogu govoriti kao gospodari, pretvorili su se u nemilosrdne inkvizitore. Takva je vječna historija rimokatoličkih misionara, vukova u janjećoj koži. Takav stav franjevacu doprinio je masovnijem prelaženju Bosanaca na islam.”¹³ Na krstaške vojne pohode ugarskih i ugarsko-hrvatskih banova i kraljeva, sa ciljem preustroja bosanskog društva u duhu katoličkog unilateralizma, bosansko društvo se suprotstavlja narodnom vjerom bosanskom i dobrovoljnim prihvatom islama, čiji aksiom “u vjeru nije dozvoljeno silom ugoniti”¹⁴, je odgovarao duhovno-idejnim i

---

⁹ R Muminović, navedeno djelo, str. 442.

¹⁰ “Papa, kome nije odgovarala nezavisna Bosna, zaprijetio Kulinu Banu preko ugarsko – hrvatskog kralja Emerika (11. oktobra 1200.) da će, ako i dalje bude štitio patarene, narediti Emeriku da osvoji Bosnu, oduzme patarenima zemlju i bana progna iz zemlje zajedno s njima. “(R. Muminović, navedeno dijelo str. 422.)

¹¹ Povijest Bosne i Hercegovine, Knjiga 1, HKD Napredak, Sarajevo. 1998. str. 214.

¹² Krunoslav Draganović, Katolička crkva u srednjovjekovnoj Bosni u: Povijest Bosne i Hercegovine, Knjiga I, HKD Napredak, Sarajevo. 1998. str. 755.

¹³ Navedeno prema: Midhat Šamić, Fransuki putopsci u Bosni i Hercegovini u XIX stoljeću 1836.-1878., V. Masleša, Sarajevo, 1981. str. 94.

¹⁴ Kur’an: II/256.

društveno-kulturnim aksiomima srednjovjekovnog bosanskog društva. “Križarski rat, pokrenut u cilju istrebljenja heretika, ujedinio je u otporu sve strukture bosanske države - domaću crkvu, vlastelu, seljaštvo i vladara. Zahvaljujući tako udruženom otporu, križari nisu uspjeli postići nikakav trajan uspjeh.”¹⁵

Uprkos univerzalističkom i tolerantnom karakteru Osmanskog carstva, u kome bosansko društvo egzistira kao administrativno organizirana zasebnost, ono ne napušta svoju bosansku tradiciju iskazujući je prije svega bosanskim jezikom, etničkom diferencijacijom, bosanskim stilom življenja i pokretima za političku autonomiju. Bosansko društvo nije, i pored zaštite Osmanskog carstva, bilo zaštićeno od upada izvanbosanskih identiteta sa programima destrukcije i zla. Jedan takav primjer jeste upad Eugena Savojskog, “vojvode od Savoje i Pijemonta, viteza Zlatnog runa i generalnog fedmaršala rimskog cara i ugarskog i češkog kralja”, oktobra mjeseca 1697. u Sarajevo. “Prepustili smo,” zapisao je Savojski “grad i svu okolicu vatri.” Dok je grad gorio, “jurišni odred” je progonio njegove stanovnike. Jurišnici su se vratili “s bogatim plijenom i mnogo žena i djece nakon što su pobili svu silu Turaka”¹⁶ Prije i poslije upada Savojskog u Bosnu svi bosanski, etnički, religijski i kulturni identiteti živjeli su zajedno, uvažavajući i razumijevajući sebe kao dio ukupnog bosanskog identiteta.

Austrougarska okupacija i aneksija BiH izvedena mimo volje bosanskih naroda kao izvanjski program Austrougarske imperijalne politike teritorijalnog širenja na jug i istok, rezultira bosanskim oružanim odgovorom, kao prirodnim pravom na slobodan život izvan okvira imperijalnih gospodara.

Ideologije četništva i ustaštva, kao najgore kopije fašističko-nacističke destruktivnosti iz II svjetskog rata, također nisu bosanskohercegovački proizvodi već su proizvodi izvanbosanskih ideologija i političkih sistema utemeljenih u antihumanizmu. Bez obzira što su međusobno bile suprot-

---

¹⁵ M. Imamović, *Historija Bošnjaka*, Preporod, Sarajevo 1997. str. 42.

¹⁶ Opširnije: M. Imamović, navedeno djelo, str. 287, 288.

stavljene, ideologije četništva i ustavštva, kroz konkretne programe zla u Bosni i Hercegovini, imale su zajedničke aktivnosti prije svega u uspostavi totalitarnih režima, destrukciji bosanskohercegovačkog društva, i antimoralizmu, koji ne može potpuno pojmiti ni jedna znanstvena teorija. Zato sa pravom Rasim Muminović, razmatrajući suštinu “velikosrbizma” i “velikokroatizma” kao destruktivnih ideologija 20. stoljeća, te njihov utjecaj na stradalništvo Bošnjaka, konstatira “zla koja taj mentalitet producira nisu u stanju izraziti ni svi zajedno termini barbarizam, vandalizam, fašizam, nacizam i staljinizam, jer je nepoznato: 1. plansko uništavanje sakralnih objekata i historijskih spomenika, 2. masovno silovanje žena kao metod borbe protiv susjeda, 3. ‘etničko čišćenje’ kao najprljaviji posao na svijetu, što sve čine nosioci velikosrbizma -četnici, a što su, ako se izuzme masovno silovanje žena, i karakteristike velikokroatizma.”¹⁷

Programi zla u BiH 1992-1995., za svakog objektivnog analitičara, rezultat su izvan-bosanskih ideologija i politika neposredno projiciranih iz bosanskog susjedstva. Ideologije srpskog i hrvatskog velikodržavlja personalizirane u Slobodanu Miloševiću i Franji Tuđmanu krenule su da unište milenijsku tradiciju bosanske samobitnosti, izraženu zajedničkim življenjem bosanskih etničkih, religijskih i kulturnih pojedinačnosti. Akteri izvanbosanskih programa zla u Bosni i Hercegovini, da bi realizirali svoje zločinačke ciljeve, instalirali su vlastite političke i vojne ispostave u BiH, instrumentalizirajući i mitologizirajući religiju i tradiciju vlastitih naroda, kako bi ih, producirajući im strah od drugog, uvukli u vlastite programe zla koji su za krajnji cilj imali uništenje Bošnjaka koji uistinu jesu kvintescencija bosanskohercegovačkog društva i države.

Da bi opravdali programe zla u Bosni i Hercegovini atakujući na multilateralizam bosanskohercegovačkog društva, akteri zla su neposredno sa činjenjem zla producirali priču o nemogućnosti zajedničkog života, o navodnoj ugroženosti srpskog, odnosno hrvatskog, naroda od ostatka navodnog “turskog feudalizma” i “islamskog fundamentalizma”, pojmova kojima su označavali braniocce Bosne i svih vrijednosti koje ovaj pojam u

---

¹⁷ R. Muminović, navedeno djelo, str. 256.

sebi sadrži. Akterima zla u Bosni i Hercegovini nije bio cilj samo zauzeti teritoriju, pobjeđujući bosansku vojsku, cilj je bio uništiti vidljive dokaze zajedničkog življenja kultura i religija u Bosni i Hercegovini, kao pravila življenja, kao samog bitka bosanske zasebnosti u odnosu na unilateralne karaktere u susjedstvu. Uistinu, ma koliko bila u pojedinim periodima nejakta kao država, Bosna je uvijek predstavljala zasebno multilateralno društvo, raličito od nacionalo homogenih društava u Srbiji, Crnoj Gori i Hrvatskoj. Iz tih razloga akteri zla u bosanskohercegovačkom društvu i državi ne ubijaju samo ljude koji ne pripadaju njihovoj etničkoj grupi, njihovoj religiji, oni planski i sistematski uništavaju biblioteke,¹⁸ muzeje, mostove, džamije¹⁹ i sve one kulturne spomenike koje ne pripadaju srpskoj, odnosno hrvatskoj, kulturnoj tradiciji.

Rezultat djelovanja svih ovih ideološko-političkih, izvanbosanskih aktera u bosanskohercegovačkom društvu jeste genocid nad Bošnjacima, koji, ako nije izvršen uz odobravanje zapadnih vlada, onda sigurno jeste uz njihovo oklijevanje da ga zaustave,²⁰ odnosno njihovo nerazumijevanje da Bosna i Hercegovina ne može da postoji kao unilateralna ali ni kao prenaplašena vještačka izdijeljenost parcijalizama bosanskog društva, koji prirodom svoga postojanja u Bosni, nužno su oslonjeni jedan na drugog, jedan drugom neophodni, svoji, ne tuđi.

Vidimo, dakle, ukratko prelistavajući, samo ključne programe zla u bosanskohercegovačkom društvu i državi, da nijedan od njih nije

---

¹⁸ Srpska vojska 17. maja. 1992. uništila je Orijentalni institut u Sarajevu, gdje je bila smještena najveća zbirka orijentalnih zapisa na Balkanu. Više od 5.000 rukopisa pisanih arabicom, hebrejskim, perzijskim, arapskim i turskim pismom je spaljeno. Granatiranjem i spaljivanjem Nacionalne biblioteke u Sarajevu, koje je počelo 17. augusta. 1992. velikosrpski akteri zla u BiH željeli su izbrisati stoljećima pisanu historiju Bosne i Hercegovine.

¹⁹ "Procjenjuje da su srpski i hrvatski nacionalisti združenim snagama uništili hiljadu četirsto džamija. U većini slučajeva mjesta na kojima su bile dignute ove džamije preorana su i pretvorena u parkirališta ili parkove; izbrisani su svi dokazi o njihovom postojanju" (Michael A. Sells, *Iznevjereni most*, ITD sedam, Sarajevo 2002. str.17.)

²⁰ "Pune tri godine fraze kao što su 'građanski rat', 'dugogodišni antagonizmi', 'podjednaka krivica svih strana' i niz nejasnih stereotipa o muslimanima pomogli su da ubijanje Bošnjaka izgleda kao nešto sasvim prirodno-pomogli su da odbijanje da se spriječe ta ubojstva izgleda što neutralnije". (Michael A. Sells, navedeno djelo str. 26.)

uzrokovan unutarbosanskim protivrječnostima, već naprotiv, svaki od njih: krstaški ratovi protiv srednjovjekovne bosanske države i društva, nasrtaji imperijalnih dinastija; Osmanskog carstva, Austrougarske monarhije, srpske dinastije Karađorđevića, te zastrašujući, ljudskom umu teško pojmljivi, četnički i ustaški genocidi nad Bošnjacima 1941-1945. i 1992-1995., uzrokovani su programiranim djelovanjem izvanbosanskih identiteta. Ideološku osnovu većine tih programa zla u Bosni i Hercegovini činila je prosvjetiteljska ideologija nacija – države, kao sekularizirani oblik židovske ideologije o izabranom narodu. “Kršćanska crkva smatrala je sebe nasljednicom te izabranosti. (Prva poslanica Petra II, 9.): ‘Vi ste izabrana rasa... sveti narod’, što će križarskim ratovima i kolonijalizmu dati najbolji duhovni alibi.”²¹

Bosna je svaki put na agresivnost i destrukciju ideološko-političkih aktera zla u BiH, te oportunog ponašanja međunarodne zajednice i lažnog humanizma iste, koji sadržajno jesu pasivno nasilje, odgovorila idejom Bosne, koja uistinu jeste “paradigma Evrope i svijeta. Bosna jeste ono što Evropa želi da bude i što mora biti da bi opstala.”²² “Možda je to onaj ‘most spasa’ između prošlosti i budućnosti, sačuvan i postavljen kao znak jednog novog svijeta, upravo onog koji ima model političkog pluralizma i jedinstva država? Kao znak nade u pojavama beznađa”.²³

Da je ova paradigma tačna i poželjna, govori bezbroj činjenica. Bosna i Hercegovina nikada nije ugrozila ničije interese, branila je samo svoje, nije izvršila agresiju ni na jednu susjednu državu, jeste se branila od agresije svojih susjeda. Bosanska vojska-Armija RBiH nije vršila genocid nad bilo kojim narodom Bosne i Hercegovine, jeste branila sve narode BiH od genocidnih izvanbosanskih vojski i njihovih satelita u BiH. Bošnjaci – kvintensencija Bosne i Hercegovine, nikada nisu razvili ideologiju

---

²¹ R. Garodi, *Živi islam*, El – Kalem, 1990. str. 115.

²² M. Filipović *Bosanski duh*, Sarajevo 1999. str. 34.

²³ Dr. fra Luka Markešić: *Politički pluralizam i jedinstvo države*, u: *Politički pluralizam u demokratskoj tranziciji Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1998. str. 56.

nacionalnog mesijanstva,²⁴ naprotiv, njihova ideologija je ideja Bosne a ona nije ni jednonacionalna ni anacionalna, ona je “jedinstvo različa”, gdje se nacionalni individualitet ne doživljava kao jedan jedini, samodovoljni, već kao neodvojivi dio cjelokupne sadržajnosti Bosne.

Zaključak

Milenijska, neprekinuta, egzistencija Bosne kao društva i države, s vremena na vrijeme, kao po nekom nepisanom pravilu, suočavala se sa razornim po svoju multilateralnu sadržajnost, višestruko štetnim programima zla. Svestrana, znanstvena, na historijskim činjenicama zasnovana analiza uzroka programa zla u bosanskohercegovačkom društvu, nedvosmisleno ukazuje, da oni nisu rezultat unutrašnjih bosanskohercegovačkih protivrječnosti i sukobljenosti, već, naprotiv, jesu rezultat uplitanja izvanbosanskih ideološko–političkih identiteta u autohtonu i autonomnu bosansku društveno–historijsku, duhovno–idejnu i kulturno–civilizacijsku sadržajnost bosanskohercegovačkog društva i države.

Izvanbosanski programi zla u Bosni i Hercegovini na političkoj ravni predstavljali su organizirane programe imperijalnih velikodržavnih projekata sa ciljem da razore bosansko društvo i pripoje Bosnu i Hercegovinu imperijalnim državama. Ideološku osnovu većine tih programa zla u BiH činila je ideologija nacija – države, koja u suštini jeste sekularizirani

---

²⁴ “Već sada možemo reći da se bošnjačka mesijanska svijest, posebno u smislu nacionalnodržavog ili kulturološkog mesijanizma, nije razvila unutar bošnjačke nacionalne samosvijesti kao zasebna, jasno uobličena i artikulirana dimenzija nacionalne ideologije.” (E. Zgodić, navedeno djelo str. 14.,15.) “Bošnjaci su ostali do dana današnjeg bez svoje ideologije. Njihovu miroljubljivost i spremnost na dobrosusjedski suživot koristili su njihovi susjedi kao olakšicu za poduzimanje svojih genocida nad njima, u tome su egzemplarni malobrojni Crnogorci koji su ih masovno istrebljivali, pokrštavali i genocidno uništavali, a da im Bošnjaci nikada nisu uzvratili. Hrvati su ih nešto perfidnije (‘cvijeće hrvatskog naroda’) pokušavali uništiti kako bi mogli prisvojiti i podijeliti njihovu zemlju sa Srbima i Crnogorcima. U tom kontekstu bošnjačka miroljubljivost identična je ordiniranoj naivnosti, što otkriva njihovo infantilno uvjernje da ih komunisti brane i kad ih napadaju.” (R. Muminović, navedno djelo str. 23.)

oblik židovske ideologije o izabranom narodu, koja se u bosanskom slučaju javlja kao austrougarski, francuski, nacifašistički, i srpski i hrvatski mesijanizam.

Svi ovi mesijanizmi u suštini jesu jednonacionalne ideologije koje razaranjem bosanskog identiteta, njegovim stereotipnim predstavljanjem, vrijednosno degradiraju etničku, kulturnu, duhovnu i političku autohtonost Bošnjaka, te njihovu duhovno–idejnu, društveno–historijsku i kulturnu zasebnost, neodvojivo izraslu iz Bosne i Hercegovine. ♦

Literatura:

Draganović Krunoslav, *Katolička crkva u srednjovječnoj Bosni u: Povijest Bosne i Hercegovine*, Knjiga I, HKD Napredak, Sarajevo, 1998.

Čorović Vladimir, *Historija Bosne* (Reprint izdanje), Glas srpski, Banja Luka, Ars libri, Beograd, 1999.

Đozić Adib, *Bosanskohercegovačko društvo, Bošnjaci i tolerancija*, Zbornik radova 4, Filozofski fakultet, Tuzla, 2002.

Filipović Muhamed, *Bosanski duh*, Biblioteka Bosna i Hercegovina - mogućnosti i perspektive razvoja, Sarajevo, 1999.

Imamović Mustafa, *Historija Bošnjaka*, Preporod, Sarajevo, 1997.

Markešić Luka, *Politički pluralizam i jedinstvo države*, u: *Politički pluralizam u demokratskoj tranziciji Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1998.

Muminović Rasim, *Filozofija ideologije, ideološko otrežnjavanje II destruktivne ideologije 20. stoljeća*, El-Kalem, Sarajevo, 2000.

Sells A. Michael, *Iznevjereni most*, ITD sedam, Sarajevo, 2002.

Šamić Midhat, *Francuski putopisci u Bosni i Hercegovini u XIX stoljeću 1836.-1878.*, V. Masleša, Sarajevo, 1981.

Zgodić Esad, *Ideologija nacionalnog mesijanstva*, VKBI, Sarajevo, 1999.

Žiga Jusuf, *Tradicija Bosne koju su izdali*, VKBI, Sarajevo, 2001.

Abstract

Pre-planned evil-doing in the society of Bosnia and Herzegovina is part of the ideological and political identities that lie outside the country itself, the aims of which were to destroy the indigenous and autonomous multilateral nature of the society and state of Bosnia and Herzegovina. Since the Bosniacs are the historical and social product of the millennium-long society of the country, and constitute its quintessence, they were naturally enough the chief victims of these external designs to inflict harm on the country. The proponents of the destruction of this society saw both Bosnia and the Bosniacs in negative, stereotypical terms, so as to justify their malevolent plans.

A critical demystification of the roots of evil in the society of Bosnia and Herzegovina from the point of view of the country's own experience should serve as a preventive against possible future plans of this kind in the country, which invariably comprise the crime of genocide against the Bosniacs.

KEY TERMS: pre-planned evil-doing external to Bosnia, the society of Bosnia and Herzegovina, stereotypes in judging Bosnia, ideological and political identities, national messianism.